

ROMÁN ZOLTÁN

A VÁLLALKOZÁS OKTATÁSA A FELSŐOKTATÁSBAN

A vállalkozás fogalomkörének és a hazai felsőoktatás struktúrájának rövid bemutatása után a tanulmány közelebbről azt vizsgálja, hogy a hazai felsőoktatás milyen mértékben tesz eleget annak, hogy hallgatóinak vállalkozói ismereteket és készséget is nyújtson. Tartósan feszült foglalkoztatottsági helyzetünkben ugyanis csak ezzel készítheti fel őket mindkét lehetőségre: mind az alkalmazotti, mind az „önfoglalkoztató”, vállalkozói pályára, ezek mind gyakrabban célszerű váltására.

A versenyképesség növelésének útjait keresve a tudás-gazdaság és az innováció után az utóbbi időben mintegy kulcsszóként a vállalkozás került a figyelem középpontjába. Egy tömör meghatározás szerint lényege: „vízió, változás és alkotás dinamikus folyamata”, akár az üzleti, akár a nem-üzleti szférában (Kuratko, 2003, 2. oldal). A vállalkozás jelenségei, hatásai a közgazdasági és egyéb társadalomtudományi kutatások egyik gyorsan fejlődő területét képezik (erről írtam már e folyóirat hasábjain, legutóbb 2002-ben), de a fogalom pontos meghatározása és a vállalkozással foglalkozó tudományos diszciplína körülhatárolása sok kísérlet, ennek szentelt vita, konferencia ellenére eddig mégsem sikerült. Ilyen körülmények között készítette el és bocsátotta vitára 2003 februárjában az Európai Unió „Vállalkozás Európában” Zöld Könyvét (Green Paper, 2003), melyet azután egy „Vállalkozási akcióterv” (Action Plan, 2004) követett.

Mindennek előzménye az volt, hogy az Európai Unió egymást követő tanácsulésai egyre élesebb megfogalmazásban állapították meg, hogy a Lisszabonban 2000-ben meghirdetett stratégiai cél teljesítése keveset halad előre, az EU lemaradása a versenyképesség, a foglalkoztatottság tekintetében az Egyesült Államok mögött nem csökken, hanem inkább növekszik. A Vállalkozás Európában Zöld Könyv gondolata e folyamatban 2002-ben, az EU Tanácsának ülésén Barcelonában annak nyomán került napirendre, hogy az *Egyesült Államok jobb gazdasági teljesítményének egyik fő magyarázatát az európainál ott jóval erősebb vállal-*

kozási kedvben és készségben jelölték meg. Valójában azonban az EU már sok éve nem KKV-politikáról, hanem vállalkozás- és KKV-politikáról beszél, ennek feladatait fogalmazza meg.

A Zöld Könyv a vállalkozás fogalmát mint gondolkodásmódot és az egyénnek azt a motivációját és képességét értelmezi, hogy önállóként vagy valamely szervezetben belül felismer és kihasznál egy lehetőséget új érték vagy gazdasági siker létrehozásához. Ez történhet piacra lépéssel versenytársként, a piac megváltoztatásával vagy új piac teremtetésével. A vállalkozás igen gyakran párosul új vállalat indításával, de működő vállalatokon belül is megvalósítható, természetesen a nagyvállalatok körében is. Az ennek háttérét képező kutatás-fejlesztést és az erre épülő innovációkat tekinthetjük a vállalati tevékenység integráns részének, vagy el is határolhatjuk attól, mint „vállalaton belüli vállalkozást” (angol kifejezéssel intracorporate entrepreneurship=intrapreneurship vagy corporate entrepreneurship).

A Zöld Könyv vitája alapján (az interneten olvasható volt a 240 hozzászólás) az EU 2004 februárjában fogadta el és tette közzé Vállalkozási akciótervét. Ebben első stratégiai feladatként a vállalkozói gondolkodásmód erősítését jelölték meg és ennek eszközei között *kiemelt helyen: a vállalkozás oktatását.* Ettől nemcsak azt igénylik, hogy megismertessen a vállalkozói gondolkodással és tevékenységgel, sikerének feltételeivel, hanem azt is, hogy kedvet csináljon ehhez, a kockázat mellett felmutassa a sokszor biztosabbnak tűnő alkalmazotti státussal szemben várható

előnyeit is. Ezt hangsúlyozva, az Európai Unió és az OECD is „vállalkozásról és vállalkozásra való oktatásról” (education on and for entrepreneurship) szól. Arról ma is gyakran felizzik a vita, hogy vállalkozónak születni kell vagy ez meg is tanulható, de úgy tűnik, abban egyetértés alakult ki, hogy vannak született sikeres vállalkozók és tanulással szinte mindig fejleszthetők az ilyen készségek.

Az EU ajánlások követéséhez nálunk mindenképp előtt arra lenne szükség, hogy más nyelvekhez hasonlóan világosan megkülönböztessük a vállalat és a vállalkozás (az angol nyelvben: enterprise és entrepreneurship) fogalmát. (Ezt már sokszor sürgettem [legutóbb Román, 2004], eddig kevés eredménnyel.) A két megjelölést ma többnyire szinonimaként használjuk, ez sokszor alapvető különbségeket mos össze, a lényegét takarja el. Például az unió „Vállalkozási akciótervének” magyar megjelölése sem jelzi világosan, hogy igazában miről is szól ez. Sürgősen vissza kellene térnünk e fogalmak megkülönböztetéséhez!

A vállalkozás fogalmát, majd gyakorlatát sokszor már az alsófokú oktatás keretében megismertetik, de ez elsősorban a közép- és a felsőfokú oktatás feladata, ezt hangsúlyozzák az Európai Unió és az OECD egybeeső ajánlásai is. Ezek teljesítéséről, mint az Európai Kisvállalati Charta egyik kiemelt feladatáról, az EU évente közzéteszi és összegezi a tagországok beszámolóit és „Legjobb gyakorlat” projektje keretében külön felmérést is készített erről (Final Report, 2002). Az OECD „Vállalkozási és KKV Munkacsoportja” jelenleg újabb áttekintést készít a vállalkozás oktatásáról, ennek felsőoktatási helyzetéről pedig 2005. június 23–24-én az olaszországi Trento-ban 40 országból 200 résztvevővel rendezett konferenciát. Tanulmányom az ehhez készített hazai felmérésre és a Trento-ban tartott előadásomra épül (Román, 2005). Rövidebb változata megjelenik a Czabán János professzor 70. születésnapjára készülő tanulmánykötetben.

A felsőoktatás bővülése

A hazai felsőoktatás rendszerváltás utáni másfél évtizedét nagy mennyiségi növekedés és gazdagabb kínálat, majd integrálódás és a „bolognai folyamathoz” való kapcsolódás, a duális helyett a kétféle képzésre való áttérés jellemzi. A felsőoktatás hallgatóinak száma 1990/91 és 2003/04 között több mint háromszorosára nőtt. 1990/91-ben a statisztika 77 felsőoktatási intézményt regisztrált, 2003/04-ben 68-at. A két adat összevetése azonban eltakarja azt a tényt, hogy közben számos egyházi, alapítványi, magánegyetemet, főiskolát

létesítettek. A karok/fakultások száma e két időszak között 117-ről 169-ra növekedett – új karok indítása, diverzifikáció és intézmények (erősen ösztönzött) integrálása mellett. 1995/96-ban a statisztika már és még 90 felsőoktatási intézményt tartott nyilván. 2003/04-ben a 68 intézményben 409.075 hallgató tanult. Az 1. táblázat adatai szerint 1990/91 és 2003/04 között mind a felvételre jelentkezett nappali tagozatos hallgatók száma, mind az ezek közül felvettek aránya közel megduplázódott; az esti, levelező és távoktatási tagozatok hallgatóinak száma pedig közel négyszeresére nőtt. (Az Oktatási Minisztérium előzetes adatai szerint a 2004/05 tanévben a felsőoktatás hallgatóinak száma 3%-kal tovább, 421 ezerre emelkedett.)

1. táblázat

A felsőoktatás Magyarországon, 1990/91 és 2003/04

	1990/91	2003/04	2003/04 a 1990/91-es évek százalékában
Az intézmények száma	77	68	88
A karok/fakultások száma	117	169	144
Nappali tagozatra jelentkezett hallgatók száma	46 767	87 110	186
Nappali tagozatra felvett hallgatók száma	16 818	52 703	313
A hallgatók száma összesen	108 376	409 075	377
ebből: nappali tagozaton	76 601	216 296	282
egyéb tagozaton	37 775	192 779	510
Az oktatók száma	17 302	23 288	135
ebből: teljes munkaidőben	15 952	16 771	105
Hallgató/oktató arány	6,3	17,6	279

Forrás: Statisztikai Tájékoztató, 11. oldal.

Minthogy az oktatók száma ebben az időszakban csupán 35%-kal (a főállásúak száma csupán 5%-kal) nőtt, a hallgató/oktató arány jelentékeny (a főiskolák körében a statisztika számára közölt adatok szerint 6,9 és 29,8 közötti!) szóródás mellett háromszorosára emelkedett. Ez nem tartható. A nemzetközi (K+F, PISA és egyéb) összehasonlítások szintén arra utalnak, hogy tudásbázisunk erősítésére van szükség. A 30 OECD tagországot rangsorolva „a felsőfokú oktatásban résztvevők aránya a 25–64 éves népességben” mutató szerint Magyarország 2001-ben a 24. helyen állt, „a felsőfokú végzettségűek aránya a foglalkoztatottak számában” mutató szerint a 22. helyen (OECD, 2003, 49. és 53. oldal). Egy frissebb EU tanulmány adatai szerint 38 országot rangsorolva a felsőfokú végzettségűek (ISCED 5/A és 6) arányát nézve a 29. helyen, e csoport foglalkoztatottságát nézve a 30. helyen állunk (European Higher Education, 2005, 28–29. oldal).

A 68 felsőoktatási intézményből 31-et a központi költségvetés finanszíroz (növekvő arányban hallgatói hozzájárulással kombinálva), ezek az összes hallgató 86%-át oktatják. 11 intézményt, alapítvány vagy magán-személy működtet, 26 pedig egyházi intézmény (ezek közül csak a két nagy, a Pázmány Péter és a Károly Gáspár egyetemet vontam be a vizsgálódás körébe).

A 24 egyetem közül 11-nek, a 44 egyéb intézmény közül 9-nek van közgazdasági kara és külön kar nélkül 5 főiskola nyújt elsődlegesen, 3 pedig más profiljának kiegészítéseként közgazdasági képzést. Néhány példa e 28 intézmény sokféleségére, a 2003/04-es adatok szerint:

- a Pécsi Egyetemen 10 kar, 31.858 (ebből 15 687 levelező, 2.512 közgazdász) hallgatót oktat,
- a Miskolci Egyetemen 9 kar, 14 857, ebből a Gazdaságtudományi karon 2.919 hallgatót oktat,
- a korábbi Marx Károly, ma Budapesti Corvinus Egyetem 7 karának 17 243 (ezek között 2 karon 6750 közgazdász) hallgatója van,
- a 3 korábbi főiskolát integráló Budapesti Gazdasági Főiskola 3 kara 19 941 hallgatót oktat,
- a Károly Róbert Főiskola (Gyöngyös) 2 kara közül a gazdálkodási karon 16 199 hallgató, ezek közül 13 206 hallgató távoktatásban tanul,
- a most regisztrált Harsányi János Főiskola (korábbi OKISZ intézmény) 155 hallgatóval indult.

A piaczgazdasági ismeretek oktatása nálunk, az 1968-ban kezdett gazdasági reformlépések után mindig is nagyobb teret kaphatott és kapott, mint a többi KGST-országban, majd a melléküzemágak és a gazdasági munkaközösségek térnyerése a vállalkozás oktatása iránt is növekvő igényt támasztott. E szempontból a rendszerváltás nem érte felkészületlenül a hazai felsőoktatást. A gyors növekedés azonban e területen sok esetben a minőség háttérbe szorulását hozta magával. Közelebről ezzel a nagyon is fontos kérdéssel itt nem foglalkozom. Magam az akkreditációs rendszer mellett elsősorban a „fogyasztók” szigorúbb szelekciójától várom, hogy az erős verseny – most már nemcsak a hazai intézmények között, hanem az Európai Egységes Oktatási Térben, sőt még szélesebb nemzetközi szinten is – kikényszeríti a minőségi követelmények előtérbe állítását.

A vállalkozásoktatás térnyerése

A 68 intézmény a 2003/04 tanévben 409 075 hallgatójának öt formában nyújthatott vállalkozói ismereteket, döntően a gazdasági, gazdálkodási, vezetési tantárgyak keretében. A hallgatók közel 90 százaléka

(lásd a 2. táblázat) egyetemi-főiskolai szintű képzést kapott, 6,6 százaléka szakirányú továbbképzést és közel 2–2 százaléka választotta a további két formát.

2. táblázat

A hallgatók száma és megoszlása
a felsőfokú oktatás fő formái szerint, 2003/2004

	A hallgatók száma	A hallgatók részaránya, %
Akkreditált felsőfokú szakképzés	7 219	1,8
Egyetemi szintű oktatás	133 274	32,2
Főiskolai szintű oktatás	233 673	57,1
Szakirányú továbbképzés	27 074	6,6
Doktori (PhD, DLA) képzés	7 835	1,9

Forrás: Oktatási adatok 2003/2004, 24. oldal.

Az akkreditált felsőfokú szakképzés és szakirányú továbbképzés több száz programjának tematikájában a vállalkozás kifejezés csak ritkán (de azért lassan növekvő számban) jelenik meg, e kérdések a gazdasági és vezetési ismeretek keretében kaphatnak (itt is) helyet. A közgazdasági, közgazdasági-társadalomtudományi és gazdálkodási karon összesen 12 meghirdetett doktori programjában a vállalkozás témaköre nem szerepelt, de a karon ilyen jelentkezéseket is elfogadtak és elfogadnak.

Arról, hogy a hallgatók milyen hányada részesül a vállalkozás lényegét megismertető és ehhez késztetést adó képzésben az egyetemi és főiskolai szintű oktatás körében, egyéb információk gyűjtése mellett felmérést is készítettem. Az ehhez nyújtott segítségért az Oktatási Minisztériumnak és a Magyar Vállalatgazdasági Kutatásokért Alapítványnak ez úton is kifejezem köszönetemet. A statisztikai adatok első lépésként eligazítást arról adnak, hogy 2003/04-ben az egyetemi és főiskolai hallgatók milyen képzési területeken tanultak. Az ISCED, a képzési területek nemzetközi statisztikai osztályozása kilenc nagy területet különböztet meg, a 3. táblázat eszerint közli a hallgatók megoszlásának adatait.

Az a képzési terület, ahol a hallgatók valamennyien bizonyosan tanulnak a vállalkozásról, a „Gazdaság és irányítás”. Itt a kérdés az, hogy elegendő és megfelelő ismeretet kapnak-e. Ezen a területen tanul az összes hallgató 23,7 százaléka, az egyetemek és főiskolák között igen nagy különbséggel: részesedésük az előbbi csoportban 6,1, az utóbbiban 33,8 százalék. További nagyon lényeges kérdés, hogy megfelelnek-e ezek az arányok a munkaerő-keresletnek? Az ilyen jelzések, már észlelhető és várható ellentmondások tárgyalásától itt eltekintek, de arra emlékeztetek, hogy a vállalkozás

3. táblázat

A hallgatók megoszlása ISCED képzési területek szerint, 2003/04

	A hallgatók száma			A hallgatók megoszlása %		
	Egyetem	Főiskola	Összesen	Egyetem	Főiskola	Összesen
Tanárképzés Oktatástudomány	9 539	41 146	50 685	7,2	17,6	13,8
Művészetek Humán tudományok	24 628	5 583	30 211	18,5	2,4	8,2
Társadalomtudományok Jog	43 702	16 506	60 208	32,8	7,1	16,4
Gazdaság és irányítás	8 093	78 964	87 057	6,1	33,8	23,7
Természettudományok Informatika	13 773	6 911	20 684	10,3	2,9	5,6
Műszaki tudományok	15 600	34 768	50 368	11,7	14,9	13,7
Mezőgazdaság Állategészségügy	4 925	7 698	12 623	3,7	3,3	3,5
Egészségügy Szociális gondoskodás	9 915	20 448	30 363	7,4	8,7	8,3
Szolgáltatás	3 099	21 649	24 748	2,3	9,3	6,8
Összesen	133 274	233 673	366 947	100,0	100,0	100,0

zásra való felkészítést az EU és az OECD, ettől függetlenül is, minden képzési terület számára ajánlja, nélkülözhetetlennek látja. A vállalkozás mindenki számára alternatíva, ha tanulmányai befejeztével, vagy korábbi munkahelyét elvesztve, újra munkát keresve alkalmazottként nem tud elhelyezkedni.

Felmérésünk rövidre fogott kérdőívét, a nem gazdasági karoknak tovább egyszerűsítve, a karok dékánjainak küldtük ki. Fő kérdésünk az volt, hogy a hallgatók milyen hányada kap alapfokú vagy részletesebb oktatást a vállalkozói gondolkodásról és tevékenységről. A kérdőívet a gazdasági karok kétharmada, a többi kar egynegyede küldte vissza, köszönet érte. (Az Egyesült Államokban egy hasonló, részletesebb felmérés során a 4000 kiküldött kérdőívre 279 feldolgozásra alkalmas választ kaptak (Solomon, 2005, 75. oldal).) Számos kérdőívet sajnos csak részlegesen kitöltve kaptunk vissza; különösen sokan tartózkodtak attól, hogy a vállalkozásoktatásban részesülő hallgatók részarányáról is közöljenek számokat. A beérkezett válaszok, nagyszámú beszélgetéssel és egyéb információgyűjtéssel társítva, közelítő helyzetkép vázolására azonban így is módot adnak.

A gazdasági karok, eddig is tudtuk, alapismereteket a vállalkozásról mindenütt nyújtanak, kötelező tárgy, legtöbbször a vállalati gazdaságtan keretében. Az már különböző, hogy e tárgy foglalkozik-e és milyen részletesen a sajátos vállalkozási és KKV témákkal (erre visszatérek még). E karok legtöbbször bővebb vállalkozási ismereteket is adnak a választható, kötelezően

választható, a vállalkozási-KKV szakirányok esetében kötelező tárgyak keretében. Nyolc kar jelzett ilyen szakirányt, további 4 tervezi ennek indítását. A bolognai folyamat természetesen e programok további alakítását is érinti. Vállalkozási-KKV tárgykörben posztgraduális képzést hét kar, doktori képzést kettő kar, ezek tervezését további kettő, illetőleg egy kar jelezte. Négy karon van külön tanszéke e tárgynak, egy további kar tervezi ezt. Az integráció utáni összehangolásnak, fokozott együttműködésnek, szervezetet is érintő változásoknak még kevés példája látható.

A felsőoktatás hallgatóinak háromnegyed részét azonban a nem-gazdasági karok oktatják. Ezeket a felmérés alapján – a vál-

lalkozás oktatása tekintetében – úgy látom, három csoportba sorolhatjuk, aszerint, hogy

- 1) nem érzékelik vagy elutasítják az igényt vállalkozási ismereteket nyújtására,
- 2) vállalkozási alapismereteket adnak, rövid, kötelező vagy választható tárgy keretében,
- 3) bővebb vállalkozási ismereteket is nyújtanak kötelező (és választható) tárgyak keretében.

Az ISCED képzési területeket nézve – kevés kivétellel – az 1. csoportba tartoznak a „Tanárképzést, Oktatástudományt”, a „Művészeteket, Humán tudományokat” és a „Társadalomtudományokat” oktató karok. A bővebb vállalkozási ismereteket nyújtó 3. csoportba sorolható a „Műszaki tudományokat”, a „Mezőgazdasági-Állategészségügyi ismereteket” oktató karok többsége. A nem említett képzési területeken (Jog, Természettudományok, Informatika, Egészségügy, Szociális gondoskodás, valamint Szolgáltatás) a legtöbb kar csak több-kevesebb alapismeretet ad a vállalkozásról, tehát az előbbinél gyengébb 2. csoportba tartozik. A nem-gazdasági karok közül kétharmad jelezte, hogy van olyan tanszéke, mely felkészült e tárgy oktatására. A többi kar külső oktatókat-intézményeket vesz igénybe.

Mint már szó volt róla, az EU és az OECD vállalkozásról és vállalkozási ismeretekről való oktatást ajánl. Ennek megfelelően azt a kérdést is feltettük, hogy ismeretek nyújtása mellett a képzés milyen mértékben célozza a vállalkozói gondolkodás, készség, kedv erősítését is. A válaszok megoszlása (számomra úgy tűnik, már a szándékokat is tükrözve) ez volt (4. táblázat).

4. táblázat

A vállalkozói gondolkodás erősítése a képzésben

	Gazdasági karokon	Egyéb karokon
Határozottan	65%	50%
Valamelyest	20%	30%
Tervezik	15%	20%

Tartalmi kérdések

Az Európai Felsőoktatási Térséghez, majd a „bolognai folyamathoz” csatlakozva 2002-ben felállított Nemzeti Bologna Bizottságával az Oktatási Minisztérium nagy lépésekkel kezdte előkészíteni a duális rendszerre való áttérést. A magyar Nemzeti jelentés a berlini miniszteri konferencia részére 2003-ban már azt jelezte, hogy 2006 szeptemberétől felsőoktatási intézményeink csak új típusú első ciklusnak megfelelő programokat fognak indítani. Ez törvényhozási viták, kisebb-nagyobb zökkenők mellett megvalósíthatónak látszik. Az Oktatási Minisztérium a 2005/06-os tanévre közzétette a Magyar Akkreditációs Bizottság által jóváhagyott alapszakokat: összesen 43-at, a gazdaságtudományok számára tíz alapszakot. Az OM alapján indokolt törekvése a kevesebb alapszak indítására több, témánkat érintő kezdeményezést leállított. A vállalkozás az „üzleti élet és irányítás” képzési ágban erőteljesebben, a közgazdasági képzési ágban változóan kap helyet. Az üzleti képzés ágban megindult vállalkozási-KKV szakirányok indítása is. E szakirányokon kívül azonban az oktatás alapvetően az alkalmazotti státusra készít fel, főképpen nagy- és középvállalatoknál való elhelyezkedésre, itt előremenetelre és vezető pozíciók betöltésére.

Ez nem különleges magyar jelenség. Egy 1995-ben készült amerikai felmérés még azt állapította meg: „Az oktatás ma szilárdan arra orientál, hogy keress magadnak munkahelyet. A hallgatót arra készítik fel, hogy karrierjét már működő kisebb vagy nagyobb vállalatnál valósítsa meg” (Kourilsky, 1995). E felmérés szerint ugyanekkor tíz főiskolai hallgatóból már 7 saját vállalatot kívánt indítani. Az eltelt tíz év az Egyesült Államokban a vállalkozásoktatás óriási léptékű elterjedését hozta magával, és ezt világszerte követik. Egy európai felmérés 2004-ben (25 országból 240 válasz alapján) jelentős haladást jelzett, de azt is megállapította, hogy a vállalkozást többségében még választható tárgyak keretében oktatják (Wilson, 2005). Egy friss dániai felmérés (Background Report, 2004, 10. oldal) most is úgy jellemezte felsőoktatásuk rendszerét, hogy „túlzottan a hagyományos alkalmazotti munkakörök betöltésére összpontosít”.

Közgazdászhallgatóink nagyobb része a vállalkozási alapfogalmakkal ma is a kötelező vállalati gaz-

daságtan tárgy keretében ismerkedik meg. E tárgy nálunk is a nagyvállalatok munkáját állítja középpontba, több-kevesebb kitekintéssel a kisvállalati-vállalkozói tevékenységre is. Ha a hallgató így szerzett tudását választható tárgyakkal nem egészíti ki, erről kevés ismeretre tesz szert, és vállalkozásra való késztetést egyáltalán nem kap.

A ma valószínűleg leggyakrabban használt „Vállalati gazdaságtan” tankönyv, Chikán Attila professzor munkája (2003) így definiálja a vállalatot: „a jogi személyiséggel rendelkező üzleti vállalkozás szervezeti kerete”. Ennek megfelelően le is szögezi, hogy az egyéni vállalkozások és a jogi személyiséggel nem rendelkező társulások kérdésével nem foglalkozik. Ezek teszik ki nálunk az összes (EU terminológia szerinti) vállalat/vállalkozás 75 százalékát. (Hozzájárulásuk a foglalkoztatottsághoz és még inkább a GDP-hez lényegesen alacsonyabb.) A Chikán tankönyv IV. fejezete a vállalat stratégiájával foglalkozva kitér a „vállalkozói közelítésre” is. Ez „azokra a vállalatokra jellemző, amelyek meghatározó szereplője a tulajdonosi és menedzseri funkciókat jórészt egyszemélyben kézben tartó magánvállalkozó, az erős vezető, aki merész és kockázatos akciókat tud és akar kezdeményezni” (478. oldal). A stratégiai megközelítések összevetése során jelzi, hogy ezek jegyei keverten jelennek meg, hozzátéve, hogy „ezekkel a tulajdonságokkal általában a kis és/vagy fiatal vállalkozók rendelkeznek” (481. oldal). Véleményem szerint e tankönyv újabb kiadásában célszerű lenne több helyet adni a vállalkozási-kisvállalati témakörnek. Bár ezekkel részletesen más tárgyak foglalkozhatnak, a szemléletformálás igénye is indokolná ezt. Ennek az igénynek az alátámasztására idézhetem a „Stratégiai vállalkozás. Új gondolkodásmód teremtése” című irányt jelző tanulmánykötetnek (2002) azt az üzenetét (különösen Meyer – Neck – Meeks és Michael – Storey – Thomas cikkét), mely a kis- és nagyvállalatok, a vállalkozás és a stratégiai menedzsment tárgyalásának és oktatásának összekapcsolását sürgeti.

Mínthogy a vállalat és a vállalkozás szó nálunk szinonimaként használatos, azon természetesen ne csodálkozzunk, hogy vannak vállalkozás-gazdaságtan címmel megjelent tankönyvek, melyekben valójában vállalkozásról (entrepreneurship) alig van szó. Rövidebb, főiskolai tankönyvek gyakran azt az utat választják, hogy a „hagyományos” vállalatgazdaságtani ismeretek bővebb tárgyalása mellett a bevezető fejezetben ismertetik a vállalkozással és kisvállalatokkal kapcsolatos alapfogalmakat. Jó példa erre Francsovcics Anna és Kadosa György „Vállalatgazdaságtana” (2003) és Roóz József „Vállalkozások gazdaságtana” (2002). Az előbbiben egy „Vállalat, vállalkozás” című fejezet, az utóbbiban „Az üzleti vállalkozás környezete” című

rész tölti be ezt a feladatot. (Abban már eltérő a gyakorlat, hogy társítanak-e ehhez egy kifejezetten vállalkozási tankönyvet, tantárgyat.) Követendő példának Martin Rickett Vállalatgazdaságtan tankönyvét szeretném ajánlani, mely „A vállalkozó” című 3. fejezetében 32 oldalon tárgyalja e kérdéskört (2002, 53–85. oldal).

A másik tantárgy, mely teret adhat (és gyakran ad is) vállalkozási ismeretek közlésére, a menedzsment, vezetés, szervezés. Alapjában azonban legtöbbször ennek oktatói is elsősorban a nagy (nagyvállalati) szervezetek igényeit és gyakorlatát mutatják be és kérik számon. A menedzsmentismeretek között csak lassan nyer teret a vállalkozási szemlélet és gyakorlat bemutatása, többek között a már említett „vállalaton belüli vállalkozás” módszereinek, sikeres példáinak tárgyalása. A kötelező menedzsmenttárgyakban a legtöbb esetben erre nem, vagy csupán igen kevés idő jut, inkább csak az ajánlott irodalomban, a választható tárgyakban (mint például az innovációs menedzsmentben) kap nagyobb helyet. Angyal Ádám „A vezetés mesterfogásai” c. könyvében jól érzékelteti a rutinszerű és a vállalkozó szellemiségű vezetés különbségét (2003, 123. oldal): „A vezetés egésze nagyon sok olyan elemet tartalmaz, amelyben a vállalkozói magatartásnak nincs különösebb jelentősége. A vállalkozást három különleges tulajdonság különbözteti meg a vezetés egyéb módszereitől: 1. az újdonságok iránti fogékonyság, az *innováció*, a fejlesztés; 2. a *lehetőségek* keresése, felismerése és *kiaknázása*; 3. a *kockázatvállalás* és a kockázatviselés.” A London Business School professzora, Paul Burns (2005, 14. oldal) 15 különbséget jelez a hagyományos és a vállalkozói vezetés között.

Mindennek megismertetése természetesen kiemelt helyet kap a kis- és középvállalati és vállalkozási szakirányokban kötelezően, és több más hallgatók részéről is „felvehető”, választható tantárgyban. Az évente a munkaerőpiacra kibocsátott közel százezer végzős hallgatónak azonban jelenleg csupán csekély töredékéhez jut ez el, nem kis hányaduknak pedig az alkalmazottként való elhelyezkedés (vagy első munkahelyük elvesztése után az újraelhelyezkedés) tartós gondokat okoz. Ezen sokat könnyíthet, ha saját vállalkozás létrehozására felkészítve ezt, ha nem is végleges életformának, de adott körülmények között kedvező alternatívának tekintik.

Áttekintve számos egyetemünk és főiskolánk vállalkozási-kisvállalati ismereteket nyújtó jelenlegi és jövőbeli, már duális képzést megvalósító szakirányaikban meghirdetett programját, több intézmény esetében ez már eléggé kiforrottnak tűnik, más intézményeknél láthatóan még hosszabb időt kíván. Példaként röviden három egyetem programját villantom fel. A Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi karán az

első ciklus választható tárgyai után a második ciklus 40–60 hallgató számára meghirdetett Kisvállalkozói főszakirányának kötelező tárgyai: A KKV-k a magyar és a nemzetközi gazdaságban, Vállalkozások üzleti tervezése, Kisvállalkozások pénzügyei, Kisvállalkozások menedzsmentje, E-business és innováció a kisvállalatokban. Választható tárgyak: Innovációmenedzsment, Innováció és értékelemzés, Stratégiai menedzsment, Kisvállalatok indítása. Az egyetemen egyébként a Társadalomtudományi kar Szociológia és szociálpolitika tanszéke egy Vállalkozáselemzési főszakirányt is indít, négy kötelező tárggyal: Vállalkozáselméletek I (A kisvállalkozás szociális-kulturális háttere), Vállalkozások a hazai gazdaságban, Vállalkozáselméletek II. (Vállalkozások a gazdaság rendszerében – Üzleti hálózatok), Szakszeminárium.

A Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi kara a 4 féléves második ciklusra a Vállalkozási szakirány maximalsan 50 hallgatója számára félévente 3–3, összesen 12 kötelező tárgyat hirdetett meg. Az általános képzési cél megfogalmazásában a vállalkozás szó (többször) itt is inkább a vállalat (szervezet) kifejezést helyettesíti, és nem jelez vállalkozásindítást is. A 7. félév 3 tárggyal indul: az Üzleti vállalkozás alapjai, Ágazati gazdaságtan, Üzleti és pénzügyi tervezés; ezekben helyet kap vállalkozások indítása is. A további kötelező tárgyak: Racionalizációs eljárások, Kisvállalati kontrolling, Vállalatok jogi szabályozása, Üzleti tanácsadás alapjai, Alkalmazott számítástechnika, Ingatlan-gazdálkodás értébecslése, Vezetői számítások, Globális vállalati stratégia, Tárgyalástechnika, etikett és protokoll.

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi (a korábbi Budapesti Műszaki) Egyetemen a hallgatók felkészítésében a vállalati gazdaságtan és a vezetés-szervezés mindig helyet kapott, de középpontban (itt is) a nagyvállalati igényeknek való megfelelés állt és áll lényegében ma is. Kifejezetten vállalkozásra előkészítő oktatási formát, tantárgyat újabb tanterveikben is nehéz beazonosítani. A meghirdetett BSc programban három tanszék nyújt egy-egy kötelező tárgyat ilyen ismereteket: a Közgazdaságtan tanszék (Mikro- és makroökonomia, 4 kredit a 180-ból), az Ipari menedzsment és vállalkozásgazdaságtan tanszék (3 kredit), és a Vállalat jog tanszék (2 kredit). A 17 választható tárgy közül jónéhány foglalkozik vállalkozási kérdésekkel is, így mindenekelőtt az Innovációmenedzsment. Mint a legtöbb más egyetemen és főiskolán, az igen nagy számú (sokszor túlzottan felaprózott) tantárgy áttekintése, tartalmuk összehangolása, esetenként összevonása itt is kívánatos lenne, biztosítva, hogy az alapvető vállalkozási ismereteket a hallgatók valamennyi karon megkapják.

A tantervek kialakításán, a kötelező tárgyak kiválasztásán túl igen lényeges, hogy az ilyen szakirányok-

ban a kisvállalati-vállalatindítási esettanulmányok, az üzleti tervek készítése, az aktív vállalkozókkal való találkozások, a kisvállalatoknál töltött gyakorlati idő kelő szerephez jut már nálunk is. Ezek elemeit nagyobb arányban kellene hasznosítani a többi szakirány hallgatói felé is! További biztató jelenség a nemzetközi tekintést is nyújtó hazai szakkönyvek, jegyzetek örövendetes gyarapodása. Jó példának a kisvállalati gazdaságtanok közül elsősorban Fülöp Gyula, Kadocsa József és Szerb László, a kifejezetten vállalkozási ismeretek összegezésére Vecsenyi János és Szomor Tamás munkáit említem.

Felmérésünk azonban azt is mutatta, hogy néhány kapcsolódó fontos területen a hazai felsőoktatás még kevésbé követi a nemzetközi gyakorlatot. Így például vállalkozási ismeretek és készség adása mellett a felsőoktatási intézmények mind nagyobb számban (elsősorban az Egyesült Államokban) azt is feladatuknak tekintik, hogy konkrét segítséget adjanak vállalkozások indítására hallgatóiknak a képzés részeként, majd végzett hallgatóiknak további pályájukhoz. Ezt összekapcsolják az intézmény kutatási eredményeinek hasznosításával, a „vállalkozó egyetem” irányzatával. Erre még alig találunk hazai példát, néhány eset idézése mellett mindössze egy gazdasági és egy nem-gazdasági karunk jelezte, hogy ezzel szervezetteren foglalkoznak. A hallgatókat segítő törekvéshez kapcsolódik, hogy ezek az intézmények oktató munkájuk eredményességét a vállalkozói sikeresség tükrében is elemzik, értékelik, minősítik. Ez nálunk is hasznos lenne. Sokat idézett példája ennek Alberta Charney és Gary D. Libecap felmérése (2002), melynek alapján az egyetemi-főiskolai vállalkozásoktatás pozitív hatásáról számolhattak be.

A vállalkozásoktatás egyik nagyon fontos pillérét az oktatók kutatótevékenysége alkotja. Külföldön elsősorban ez szolgál alapul a professzori, ez esetben az így megjelölt vállalkozásprofesszori kinevezésekhez. Ezek számának gyors gyarapodását regisztrálják; az Egyesült Államokban 300 felett, Németországban közel 50 ezek száma. A hazai hallgató/oktató arány jelzett igen kedvezőtlen alakulása felsőoktatási intézményeink többségében a komoly kutatásra korlátozott lehetőséget nyújt. A vállalkozás iránti érdeklődés nyomán a 2004 októberében Pécsen rendezett VIII. Ipar- és Vállalatgazdasági Konferencia erről mégis biztató képet adott, 15 előadás tárgyalta e témakört. Nemzetközi szereplésünk azonban e téren igen gyenge, a korábbi évekhez képest is visszaesett. (Az ilyen konferenciákon legtöbbször egyedül képviselem a magyar kutatókat. Ennek és a kutatás hazai helyzetének tárgyalása azonban már meghaladná e tanulmány kereteit.) E szempontból is ígéretes viszont, ahogyan néhány egyetemi intézetünk, tanszékünk kiemelt témakörökre összpontosít: a Miskolci Egyetemen a tanács-

adás, a Pécsi Egyetemen a vállalkozásindítás, a Szegei Egyetemen a regionális fejlesztéssel való összefüggések kérdései állnak a középpontban.

Záró gondolatok

Az Európai Kisvállalati Chartában vállalt feladatok teljesítéséről szóló legutóbbi értékelés, összegezve a tagországok beszámolóit, a vállalkozásoktatás erősítéséről a felsőoktatásban ezt rögzíti: „A felsőoktatás területén az egyes egyetemek egymástól független kezdeményezéseit tapasztaljuk, minthogy e területen általában határozott decentralizáció érvényesül. A vállalkozási ismeretek főként a közgazdasági és gazdasági tárgyakban kapnak helyet, holott ezekre a más szakok hallgatóinak is szükségük lenne. Európában több vállalkozásra összpontosító programra és fakultásra van szükség” (Report, 2005, 17. oldal). Ez a diagnózis a magyar felsőoktatásra is érvényes.

A hazai igények megítélésénél abból kell kiindulnunk, hogy a magyar gazdaság fő gyengesége jó ideje és még jó ideig – pénzügyi-költségvetési helyzete mellett – a tartósan alacsony foglalkoztatottság. A magas technológiát alkalmazó külföldi tőke beáramlása ezen önmagában keveset segít, ehhez több vállalkozás indítására, ezek között növekedésre is törekvő hazai kisvállalatra is szükség van. Az 1,2 millió regisztrált és több mint 800 ezer működőnek minősített „vállalkozásról” közölt adatok ne tévesszenek meg, jelentős hányaduk csak szándékolt, illetőleg színlelt vállalkozás. A valódi vállalkozói hajlandóság, ha leszámítjuk az adó- és járulékcsoökkentési megfontolásokat, alacsony nálunk, a legtöbb uniós országnál alacsonyabb (Román, 2004). Ennek tükrében a vállalkozásoktatás jelzett térmérése felsőoktatásunkban kedvező, de különösen hatásait nézve még gyengén érvényesülő tendencia.

A vállalkozás oktatását a felsőoktatás területén ezért, összekapcsolva a duális képzésre való áttéréssel, állami vonalon is erőteljesebben kellene ösztönözni és segíteni. Az eddigi támogatások a vállalkozás oktatását főképpen a középfokú oktatás területén és esetenként a már működő vagy születő vállalkozók felé segítették a különböző programokban. Kivételt képezett a PHARE HU-0105-03 projekt (Modul kidolgozása a gazdasági és vállalkozási készségek fejlesztésére a közép- és felsőfokú oktatásban), melynek két eleme a közép-, egy a felsőfokú oktatás fejlesztését célozta. Az Európai Kisvállalati Charta ajánlásainak megvalósítását összegező legutóbbi jelentés, különösen a középfokú oktatás helyzetét vizsgálva, 0-5 ponttal osztályozta, hogy az egyes országok milyen fokon segítik a vállalkozás oktatását. Az alábbi hét jellemzőt nézték: a hivatalok közötti együttműködés, a vállalkozási ismeretek a tantervekben, az iskolák tá-

mogatása, az oktatók képzése, a tanulók-hallgatók minivállalatainak támogatása, adatgyűjtés, célok kitűzése. Az új tagországok átlaga 1,7, a többi tagországé 4,2 pont volt; Magyarország (Ciprus, Portugália és Szlovákia) 0 pontot kapott (Report, 2005, 18. oldal). Az unió 2005 novemberében e címmel újította meg KKV-programját: „A Közösség lisszaboni programjának megvalósítása. Növekedést és foglalkoztatást célzó modern KKV-politika” (Implementing, 2005). Ez az öt fő feladat között ismét kiemelten jelöli meg a vállalkozási készség, képesség erősítését, mely az újabb hazai KKV-konceptiókból még mindig hiányzik.

Mindezek alapján, a trentoi konferencia tapasztalatait is figyelembe véve, az alábbi gondolatokat ajánlom megfontolásra:

Felsőoktatási intézményeink figyelmébe

- Minden felsőoktatási intézmény nyújtson kötelező tárgy keretében vállalkozási alapismereteket, továbbá lehetőséget az ilyen ismeretek bővítésére választható tárgyak keretében.
- A közgazdasági, gazdálkodási és az érintkező más tudományterületek tárgyak körében az alapvetően alkalmazotti státusra való felkészítés helyett az „önfoglalkoztató”, vállalkozói státust egyenértékű alternatívaként mutassák be, ennek alapismeretei mindenki számára az életre szóló tanulás részét képezzék.
- Bátorítsák és segítsék (állami és az üzleti világ által nyújtott támogatással) vállalkozási és KKV-kisvállalati egységek, tanszékek létrehozását.
- Tegyék e témakörben is a kutatást, az együttműködést, az akadémiai és a gyakorlatban dolgozó szakemberekkel, vállalkozókkal való találkozásokat, a vitákat programokról, oktatási anyagokról és módszerekről, az elért eredményekről az intézetek, tanszékek és a karok életének szerves részévé.

Az állami intézmények figyelmébe

- Nem megtévesztve a regisztrált és a működőnek minősített vállalkozásokról közzétett nagy számoktól, egy megújított „KKV-stratégia” kezelje prioritásként a vállalkozáserősítést, ehhez a felsőoktatás körében a vállalkozás oktatását, a vállalkozásra való késztetést.
- Igényeljék a felsőoktatási intézmények részéről a vállalkozás oktatásának kiterjesztését és fejlesztését; kérjék számon és hozzák nyilvánosságra, milyen haladást értek el e téren.
- Amennyire a költségvetés megengedi, pénzügyileg is támogassák a vállalkozás oktatásának fejlesztését, ösztönözzék erre az üzleti világot, kezdeményezzenek ilyen PPP-programokat.
- Erősítsék e területen is az érintett kormányzati szervek közötti együttműködést, a programok konzisz-

tenciáját, valamint a társadalmi párbeszédet az üzleti világgal, a kutatókkal és a civil szervezetekkel. Ezt külföldi példák szerint hatékonyan segíthetné egy ilyen tanácsadó testület felállítása, 2–3 éves mandátummal.

Felhasznált irodalom

- Action Plan: The European Agenda for Entrepreneurship. European Commission, 2004.
- Background Report „Entrepreneurship Education at Universities – a Benchmark Study”. National Agency for Enterprise and Construction (Copenhagen), December 2004.
- Burns, Paul (2005): Corporate Entrepreneurship. Building an Entrepreneurial Organization. Palgrave
- Charney, A. – Lipecap, G. (2000): Impact of Entrepreneurship Education, 2000. Insights: A Kauffman Research Series. Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership
- Chikán Attila (2003): Vállalatgazdaságtan. 3. kiadás. Aula
- European Higher Education in a Worldwide Perspective. European Commission, Staff Working Paper, 2005.
- Francsovcics Anna – Kadocsa György (2003): Vállalati gazdaságtan. Amicus
- Final Report of the Expert Group „Best Procedure” Project on Education and Training for Entrepreneurship. European Commission, Enterprise DG, November, 2002.
- Green Paper on Entrepreneurship in Europe. European Commission, 2003.
- Implementing the Community Lisbon process: Modern SME Policy for Growth and Employment. European Commission, COM (2005) 551 final.
- Kourilsky, Marilyn L. (1995): Entrepreneurship education: opportunity in search of curriculum. Business Education Forum
- Kuratko, Donald F. (2003): Entrepreneurship Education: Emerging Trend and Challenges for the 21st Century, Coleman Foundation Working Papers Series
- OECD Science, Technology, Industry Scoreboard 2003. OECD, Paris
- Oktatási adatok (Előzetes adatok) 2003/2004. Központi Statisztikai Hivatal
- Report on the implementation of the European Charter for Small Business in the Member States of the European Union. Economic Commission, COM (2005) 30 final
- Ricketts, Michael (2002): The economics of business enterprise. An introduction on industrial organization and the theory of the firm. 3. kiadás
- Román Zoltán (2002): Vállalkozáserősítő és/vagy Kisvállalat-politika? A vállalkozás- és kisvállalat-kutatásokról. Vezetéstudomány, 7-8. szám
- Román Zoltán (2004): A vállalkozás az Európai Unióban és Magyarországon. Európai Tükör, 7. szám
- Román Zoltán (2005): An Audit of Entrepreneurship Education in Higher Education in Hungary. In: OECD International Conference on Fostering Entrepreneurship: The Role of Higher Education. 23-24 June, Background Papers
- Roóz József (2002): Vállalkozások gazdaságtana. Perfekt
- Solomon, George (2005): The 2004-2005 National Survey on Entrepreneurship Education in the United States. In: OECD International Conference on Fostering Entrepreneurship: The Role of Higher Education. 23-24 June, Background Papers
- Statisztikai Tájékoztató. Felsőoktatás 2003/2004. Oktatási Minisztérium
- Wilson, Karen (2005): Entrepreneurship Education at European Universities and Business Schools. In: OECD International Conference on Fostering Entrepreneurship: The Role of Higher Education. 23-24 June, Background Papers